

תוכן עניינים

3	 מבוא
4	 יישובים יהודיים בשנים 70 לפנה"ס – (1882)
5	 עלייה ראשונה (1882-1903)
7	 עלייה שנייה (1904-1914)
9	 עלייה שלישית (1919-1923)
11	 העליות הראשונה והשנייה (1882 – 1914)
12	 העליות הראשונה, השנייה והשלישית (1882 – 1923)
13	 עלייה רביעית (1924-1929)
15	 עלייה חמישית, שלב ראשון (1929-1936)
17	 עלייה ראשונה עד עלייה רביעית (1882-1929)
18	 עלייה ראשונה עד עלייה חמישית, שלב ראשון (1882-1936)
19	 תכנית החלוקה של פיל (1937)
21	 יישובי חומה ומגדל (1936-1939)
23	 מלחמת העולם השנייה (1940-1945)
25	 התקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה (1946-1947)
27	 אחד-עשר היישובים של ליל ה-5 באוקטובר (1947)
29	 עלייה ראשונה עד יישובי חומה ומגדל (1882-1939)
30	 יישובים יהודיים (1882-1947)
31	 תכנית החלוקה של האו"ם (1947)
33	 תכנית החלוקה לעומת הסכמי שביתת הנשק (1947-1949)

גיבוש הגרעין למדינה היהודית: 1882-1947

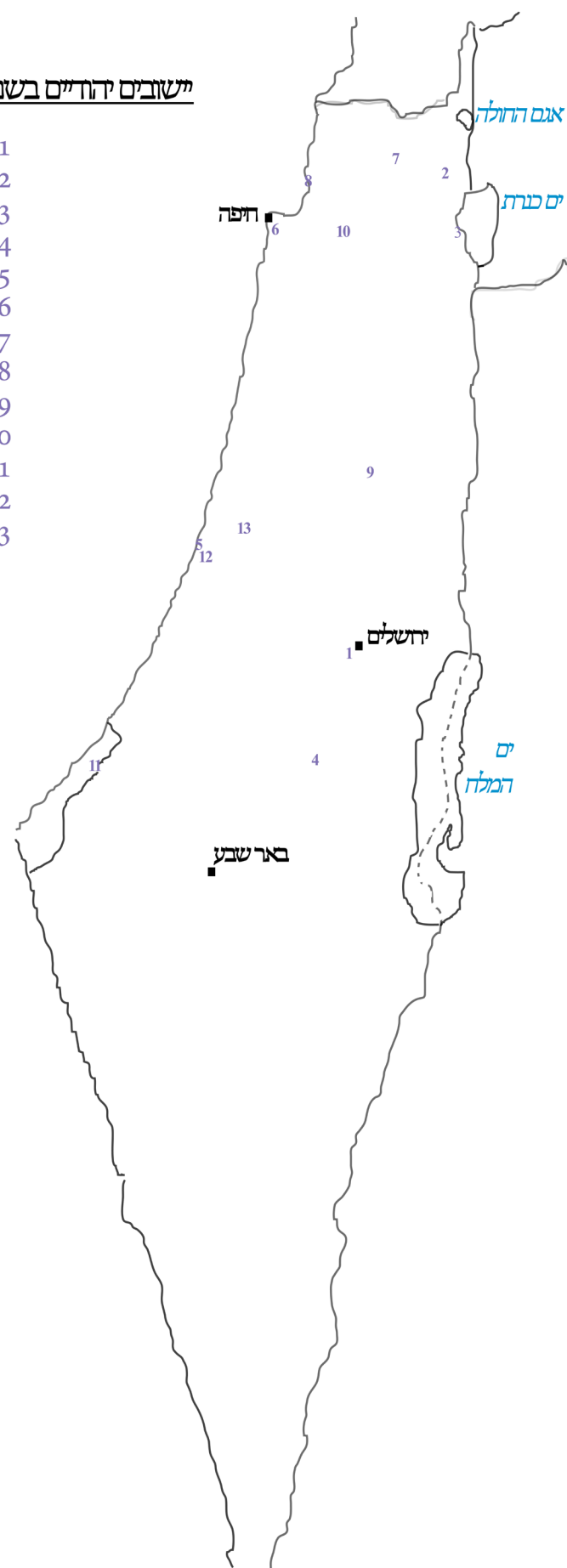
DR. KENNETH W. STEIN

CIE
Center for
Israel Education

יישובים יהודיים בשנים 70 לפנה"ס – 1882

1. ירושלים
2. צפת
3. טבריה
4. חברון
5. יפו
6. חיפה
7. פקיען
8. עכו
9. נבלס\שכם
10. שפרעם
11. עזה
12. מקוה ישראל (1870)
13. פתח תקוה (1878)

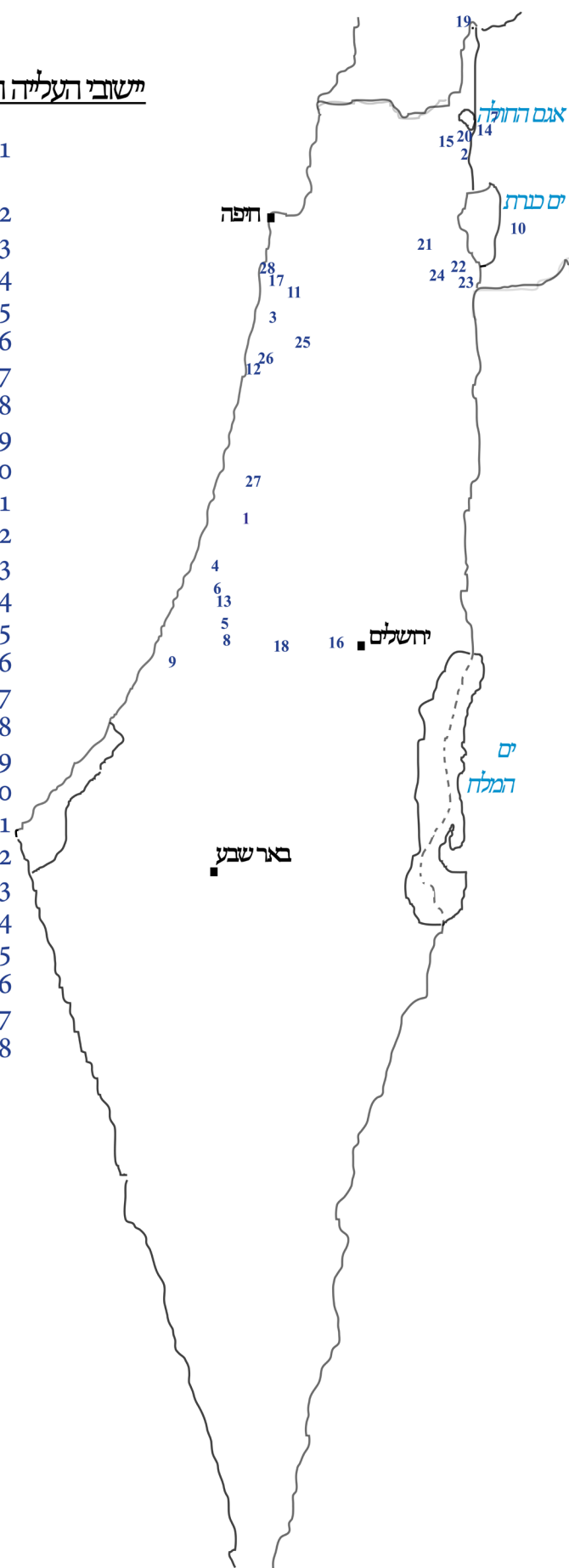

מאז ימי המקרא ועד לימינו אנו, היה ליהודים וליהדות קשר בלתי-מעורער לציון, לארץ-ישראל, לארץ הקודש, או למה שכונה על-ידי המעצמות הגדולות לאחר מלחמת-העולם הראשונה בשם פלשתינה. בריתות התנ"ך, תפילה יומית, תורה ו**התייחסות פולחנית לציון ולירושלים** היו אלמנטיים מרכזיים בזהות היהודית במשך אלפי שנים. מאז ימי קדם, הפכו היהודים את ירושלים למרכז הפוליטי והרוחני שלהם. סביב המאה העשירית לפני הספירה, הקימו שנים-עשר שבטי ישראל שלטון מלוכני שירושלים הייתה מרכזו הפוליטי והרוחני. לאחר חורבן בית-המקדש השני בשנת 70 לספירה נותרה נוכחות יהודית בצפת, טבריה, ירושלים, חברון ובאזורים אחרים בארץ הקודש.

התעצמות האנטישמיות בשנות ה-80 של המאה ה-19 דירבנה יהודים רבים לעזוב את מזרח ומערב אירופה, וכמה אלפים מהם שבו אל מוצאם המקראי, בתקווה לבנות לעצמם חיים חדשים ולמצוא מקור פרנסה. בהדרגה, התגבש רעיון הזהות היהודית הלאומית לכדי יצירת נוכחות טרי-טוריאלית נוספת בארץ-ישראל, או בפלשתינה. באותה עת היו באזור 25,000 יהודים. עד לשנת 1939 גדל מספר זה לכדי למעלה מ-450,000, ועד לחודש מאי 1948 היו כ-650,000 יהודים. יצירת הקשר בין היהודים לאדמה הפך למאפיין המרכזי של הציונות. היהודים בנו יישובים, מרכזים עירוניים, פרברי שכונות, מוסדות פוליטיים ותשתית, כחלק מתהליך בניין המדינה. הפיתוח הגיאוגרפי של היהודים התרכז בדרך ירושלים-תל אביב, לאורך מישור החוף מעזה ועד לחיפה, ומחיפה דרך עמק יזרעאל לדרום הכנרת ואז צפונה לגבול לבנון-סוריה.

משנות ה-80 של המאה ה-19 ואילך, היגרו יהודים לארץ במה שהוגדר כסדרה של עליות – גלי הגירה. מאות יישובים יהודיים ואזורים פרבריים נבנו בתקופה זו. המפות שלהלן עוקבות אחר תהליך ההתיישבות, החל במושבים ובקיבוצים הראשונים ועד לסוף 1947. המפות מראות את הקמתם של 315 יישובים יהודיים אשר הציבו עובדות בשטח. החלטות של בריטניה ושל האו"ם, שהציעו את הקמתן של מדינה יהודית ומדינה ערבית בשנים 1937 ו-1947, בהתאמה, שיקפו באופן ברור את קווי המתאר של בניין ההתיישבות היהודית. עד 1939, בטרם הושמד שליש מיהדות העולם בשואה, היה קיים כבר גרעין גיאוגרפי ודמוגרפי למדינה יהודית בפלשתינה. התקיימה הכרה במציאות זו על ידי הערכות ערביות (1938), יהודיות (1937) ו**בריטיות (1937)** כאחת.

1. פתח תקוה 1878
(מחדש ב-1882)
2. ראש פינה 1882
3. זכרון יעקב 1882
4. ראשון לציון 1882
5. מזכרת בתיה 1883
6. נס ציונה 1882 (נחלת ראובן)
7. יסוד המעלה 1883
8. גדה 1884
9. באר טוביה 1888-1896
10. בני יצודה 1888-1891
11. בת שלמה 1889
12. חדרה 1890
13. רחובות 1890
14. משמר הירון 1884
15. עץ זיתים 1892
16. שפיה 1892
17. מוצא 1894
18. הרטוב
19. מטולה 1896
20. מחניים 1898
21. אילת-סג'רה 1899
22. יבאל 1901
23. מעחמיה 1901
24. כפר תבור 1902
25. גבעת עדה 1903
26. גן שמואל 1896
27. כפר סבא 1903
28. עתלית 1903

העלייה* הראשונה הייתה הראשונה מבין חמישה גלי עלייה רצופים לארץ-ישראל שהתרחשו לפני קום המדינה (ב-1948). עלייה זו הייתה מורכבת מקבוצות קטנות ומאנשים פרטיים, וכללה את אנשי תנועות חיבת-ציון וביל"ו. העולים הותירו מאחוריהם ברוסיה פוגרומים – מעשי טבח מאורגנים כלפי יהודים – והיו מונעים על-ידי אידיאליזם; הם שאפו ליצור לעצמם בית יהודי בארץ-ישראל.

בשנת 1903 הקימו 25,000 עולים 28 יישובים חקלאיים בנוסף ל"מקווה ישראל", בית-הספר החקלאי היהודי הראשון בפלשתינה. העברית קמה לתחייה והתעדכנה לכדי שפה מדוברת, ונרכשו 90,000 אקרים של אדמות (כ-365,000 דונמים).

*עלייה, מלשון עלייה לתורה או עלייה פיזית לירושלים.

"הבו לנו ריבונות על חלק מהעולם שיהיה גדול מספיק בכדי לספק את הצרכים ההגיוניים של מדינה; את השאר ננהל בעצמנו. היצירה של מדינה חדשה אינה מגוחכת ואינה בלתי-אפשרית".
– תיאודור הרצל, [מדינת היהודים \(1896\)](#).

"אחרים, אשר מורדים בשקר האנוסים, ואשר חשים את עצמם קשורים באופן כה אינטימי אל ארץ הולדתם שאינם יכולים שלא להרגיש את משמעותה של הציונות, משליכים את עצמם אל זרועות המהפכה הפרועה ביותר, עם תקווה כמוסה שעם ההרס של הקיים ועם בניית עולם חדש, לא תהיה שנאת-יהודים אחד משרידי העולם הישן שיעברו אל החדש."

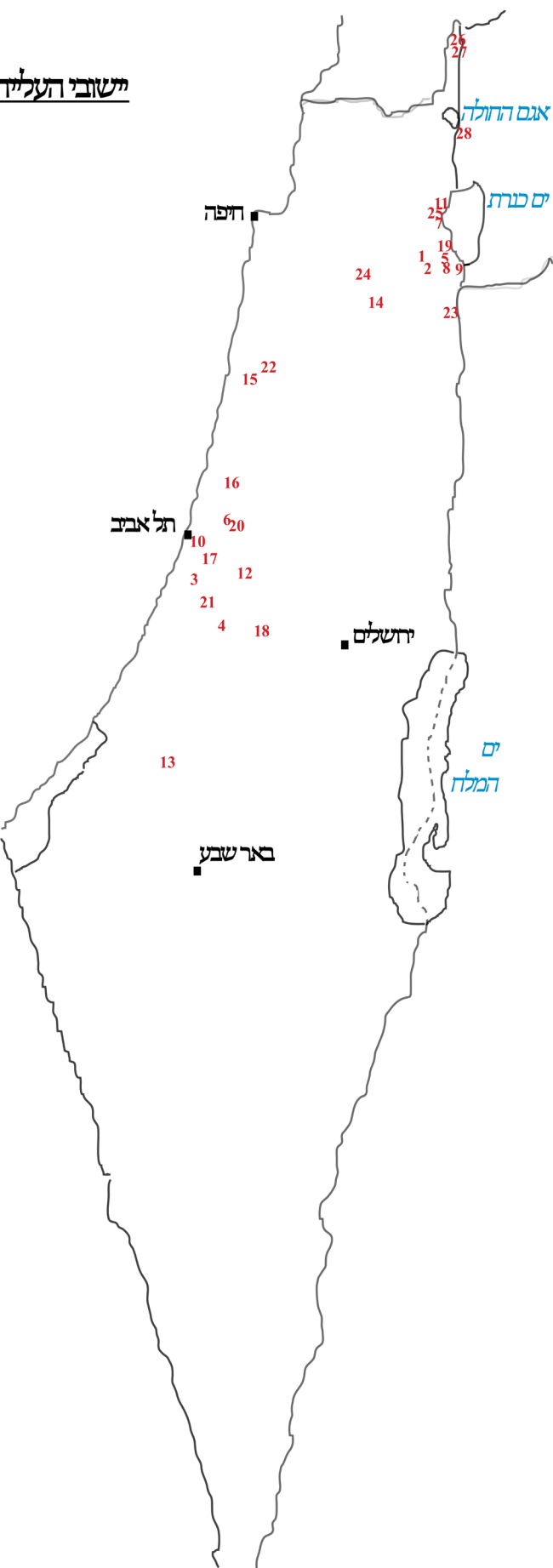
– מקס נורדאן, [נאום בפני הקונגרס הציוני הראשון \(1897\)](#).

"התנועה הציונית, המופע היחיד בהיסטוריה העולמית של עם ... אשר מתארגן לצורך בנייה מחדש של מדינתו שנחרבה ... מקורה בקונגרס הציוני הראשון שנערך ביוזמתו של ד"ר תיאודור הרצל בבאזל, שווייץ, באוגוסט 1897. אולם להקמתה הרשמית של התנועה קדמה מסורת יציבה של רגש ציוני אשר היה תמיד גורם מודע וחי בקרב הקהילות היהודיות הפזורות ברחבי העולם."

– התנועה הציונית, [ספר השנה של ישראל \(1951\)](#).

ישובי העלייה השנייה 1904 – 1914

1. שחנה 1904
2. בית ג'ן 1904
3. באר יעקב 1904
4. חולדה 1907
5. כנרת 1908
6. עין גוש 1908
7. מצפה 1908
8. כנרת (מושבה) 1909
9. דגניה 1909
10. תל אביב 1909
11. משל 1910
12. בן שמן 1911
13. חחמה 1911
14. מרחביה 1911
15. נחלאל 1912
16. כפר מל"ל 1912
17. נחלת יהודה 1912
18. כפר אחיה 1912
19. פריה 1912
20. מרחביה 1913
21. שעריים 1913
22. כרמל 1913
23. ביתניה 1913
24. תל עדשים 1913
25. כפר הים 1914
26. כפר גלעדי 1916
27. תל חי 1917
28. אילת השחר 1918

עלייה שנייה (1904-1914)

כשהם מונעים על-ידי פחד וחוסר-ביטחון בגלל הפוגרומים בקייסינב בשנת 1903 ובגלל מתקפות ממשלתיות שיטתיות אחרות נגד יהודים ברוסיה, עלו כ-40,000 יהודים לפלשתינה. למעלה מ-50,000 אקר אדמה נרכשו, בהם שטחים גדולים במיוחד בעמק יזרעאל דרומית לחיפה, בשלבים ראשונים של משא-ומתן.

העולים החדשים היו בעלי להט אידיאליסטי דומה לזה של אנשי העלייה הראשונה, ובנוסף הביאו עמם את רעיון הסוציאליזם ויצרו את התשתית לציונות העובדת, אחד מיסודות הליבה של המדינה היהודית. הגעתם התרחשה במקביל לשנותיו הראשונות של המפעל הציוני הרשמי, כולל פתיחת משרד פלשתינה של ההסתדרות הציונית ביפו בשנת 1908.

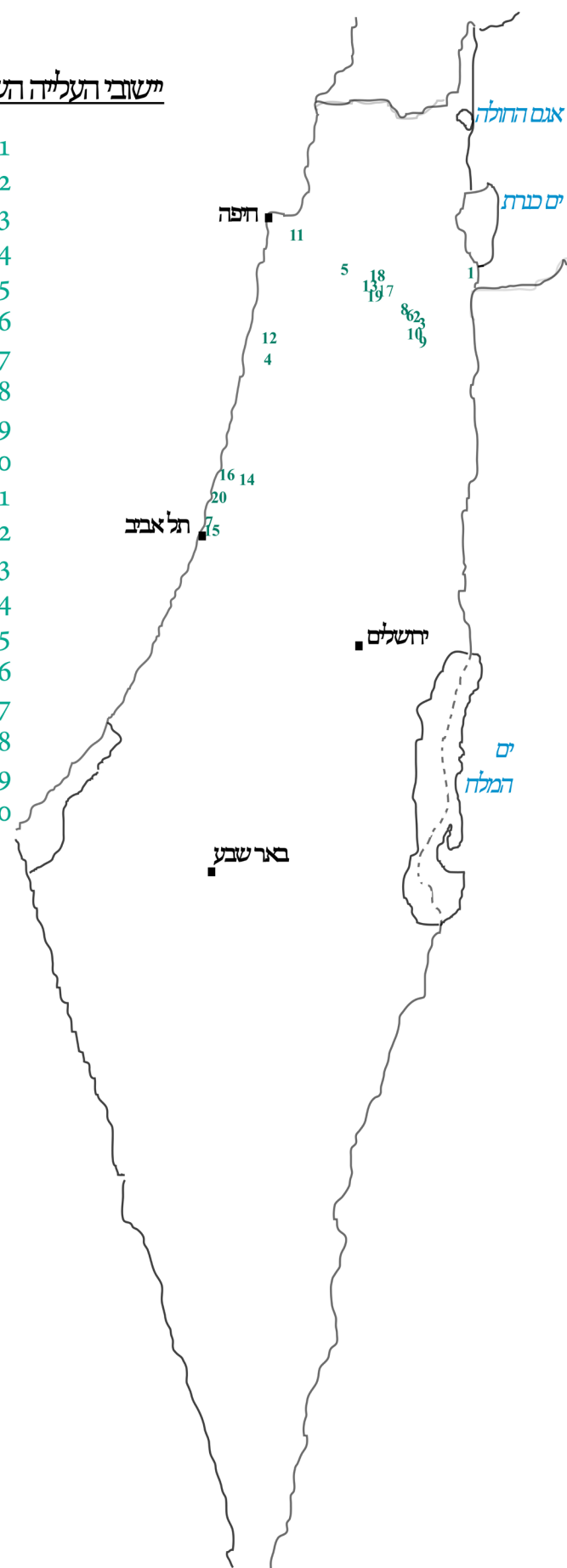
בשנת 1909 הוקמו הקיבוץ הראשון (דגניה), העיר היהודית המודרנית הראשונה (תל-אביב), וקבוצת ההגנה-העצמית הראשונה (השומר). ארגון השומר התפתח והפך לארגון ההגנה, אשר הוקם בשנת 1920 ובעצמו הפך מאוחר יותר לצבא ההגנה לישראל.

"[חיים] ויצמן אישר בתפיסתו, אותה ביטא לעתים קרובות, שהגם שהציונות הייתה כורח שנבע מהקשיים ומהמגבלות שנבעו מהשלטון הטורקי, קיים היה היקף נרחב לעבודה בפלשתינה. הוא נסע לשם מיד לאחר הקונגרס [הציוני] השמיני בהאג ב-1907, בו הוא קרא בלהט לשילוב של סוגי המדיניות אשר פיצלו את התנועה [הציונית]: עבודה מעשית, אשר כללה מאמצים להחייאה התרבותית של העם הן בפלשתינה עצמה והן בקהילות שמחוצה לה, ושתתלב במאמץ להשיג את מטרותיהם הפוליטיות. הוא טען כי הגברת המאמץ היהודי בפלשתינה תחזק אותם במונחים פוליטיים ... [המתיישבים] למדו להתקיים בזכות עצמם. הייתה להם אהבת האדמה, נכונות להקדיש רבה עצמית, והם הניחו את היסודות למדינה היהודית שבדרך. ויצמן ... המשיך והדגיש כי דרכם נותרה ברורה: פעילות הולכת וגוברת בפלשתינה שתוכל להפוך את הציונות לגורם קונקרטי ובכך לשמש מנוף להישגים פוליטיים."

מכתבים וכתבים של חיים ויצמן, [מבוא לכרך החמישי, ינואר 1907 – פברואר 1913, \(1974\)](#).

ישובי העלייה השלישית 1919 – 1923

1. הגיעה ב 1920
2. תל יוסף 1921
3. עין חרוד 1921
4. קישמואל 1921
5. נהלל 1921
6. גבע 1921
7. רמת גן 1921
8. כפר חזקאל 1921
9. בית אלפא 1922
10. חפציבה 1922
11. גור 1922
12. בנימינה 1922
13. גמר 1922
14. כפר מל"ל (מחדש) 1922
15. גבעתיים 1922
16. רעננה 1922
17. בלפוריה 1922
18. תל עדשים (מחדש) 1923
19. כפר גדעון 1923
20. רמת השון 1923

עלייה שלישית (1919-1923)

עלייה זו התקיימה במקביל לסיום המהפכה הרוסית ולתקופה שלאחר מלחמת-העולם הראשונה. פחד, חוסר-ביטחון והתקווה לבניית אומה הניעו רבים מן העולים הללו. הצהרת בלפור בשנת 1917 והשלטון הבריטי על פלשתינה הציעו סיכוי ליציבות ולביטחון. הממשלה הבריטית הקימה את הממשל שלה בפלשתינה מתוך רצון לעודד השתתפות יהודית וערבית בשלטון מקומי; הציונים השתתפו, אך הקהילה הפוליטית הערבית סירבה להשתתף והחרימה.

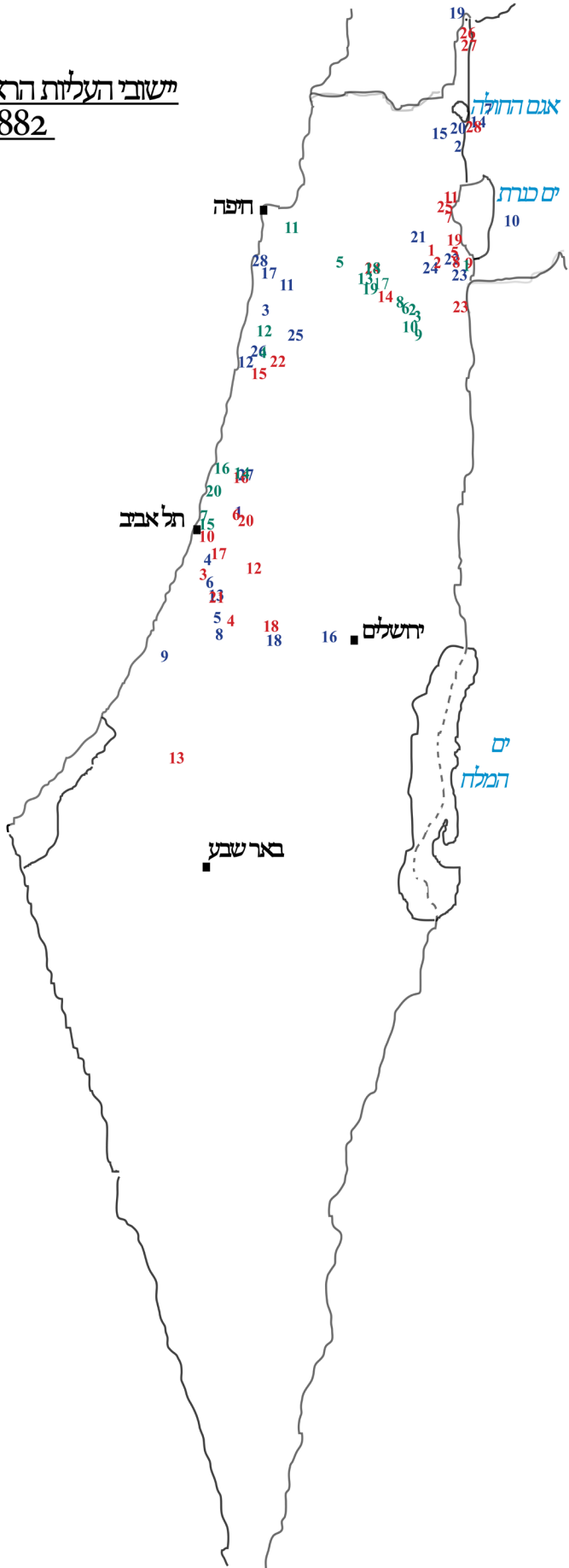
35,000 עולים נמשכו לארץ-ישראל. הרוב הגיעו מרוסיה, פולין, ליטא ורומניה ועוד כמה מאות עולים הגיעו ממדינות מערב אירופה. העלייה השלישית כללה בעיקר צעירים, בהם הרבה גברים בודדים, שקיבלו הכשרה חקלאית קודם להגעתם. עם הגעתם הם היו בשלים לעבודה חלוצית וארגונית. הם סייעו בהקמת ההסתדרות, ארגון פועלים, עסקים קטנים, מפלגות פוליטיות, ארגון ההגנה וכן הקימו את המשרד של הקרן הקיימת לישראל בפלשתינה.

כאשר משווים בין מפות ההתיישבות אשר מופיעות בעמודים הבאים, ניתן להבחין בגידול הגיאוגרפי מרחבי המכוון של יישובים לאורך מישור החוף ובעמק יזרעאל. הרבה בטרם קיבלו הציונים הכרה פוליטית בהצהרת בלפור בשנת 1917, ולפני הקמת השלטון הצבאי והאזרחי הבריטי בפלשתינה בשנת 1920, כבר נוסדו 56 יישובים יהודיים.

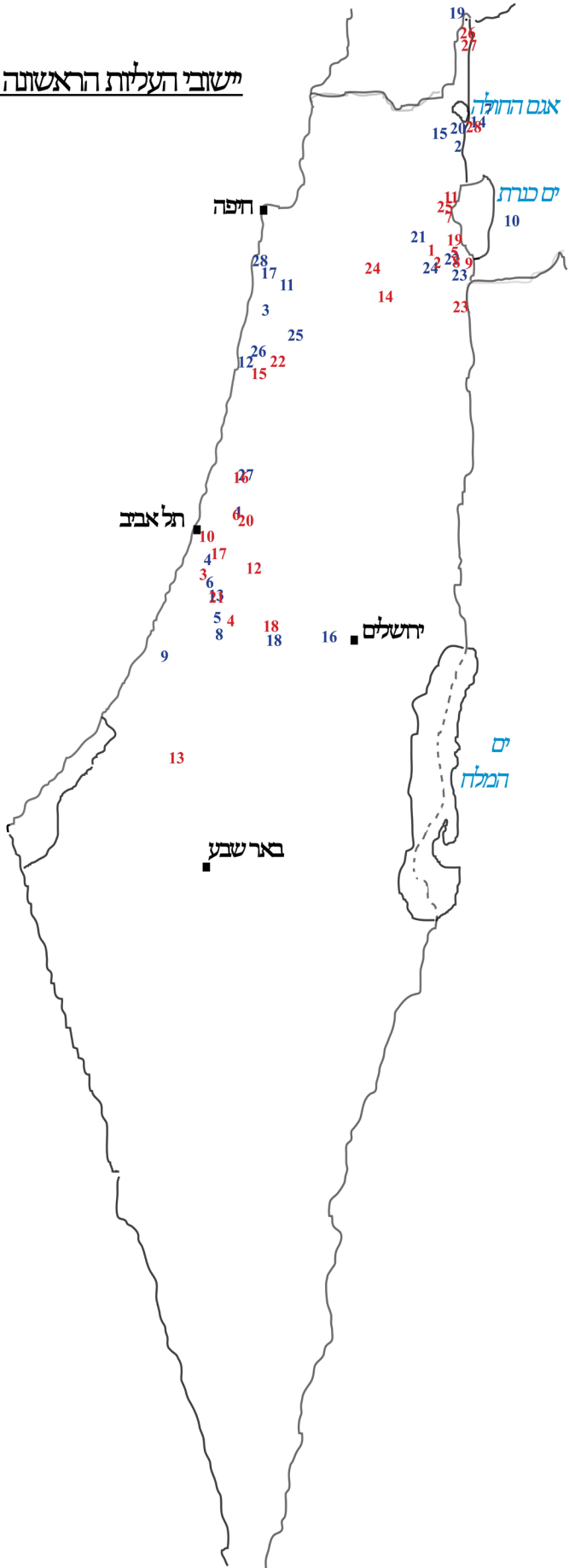
"ממשלת הוד-מלכותו רואה בחיוב את הקמתו של בית לאומי לעם היהודי בפלשתינה, ותעשה כמיטב יכולתה על-מנת לאפשר את השגת מטרה זו, תוך הבנה ברורה כי לא ייעשה דבר אשר עלול יהיה לפגוע בזכויות האזרחיות והדתיות של הקהילות הלא-יהודיות הקיימות בפלשתינה, או בזכויות ובמעמד הפוליטי מהם נהנים יהודים בכל מדינה אחרת." – הצהרת בלפור (1917).

"הממשל בפלשתינה, תוך הקפדה על כך שזכויותיהם ומעמדם של חלקים אחרים באוכלוסייה לא ייפגעו, יאפשרו עלייה יהודית תחת תנאים הולמים ויעודדו, בשיתוף פעולה עם הסוכנות היהודית המוזכרת בסעיף 4, התיישבות צפופה של יהודים על הקרקע, כולל על אדמות מדינה ואדמות לא חקלאיות אשר אינן נחוצות לצרכים ציבוריים." – סעיף 6 של המנדט על פלשתינה (1922).

ישובי העליית הראשונה, השנייה והשלישית
1923 – 1882

ישובי העליית הראשונה והשנייה 1882 – 1914

עלייה רביעית (1924-1929)

כוונתו של הממשל הבריטי בפלשתינה הייתה לשמר את המחויבות הכפולה שלו – כלפי הקהילות היהודית והערבית כאחת. בתחומי ההתיישבות היהודית והעלייה היהודית, המדיניות הבריטית הייתה מחד לא להפוך את פלשתינה ליהודית לחלוטין, ומאידך – לא להפוך את היהודים לנתיניה של האוכלוסייה הערבית. בתחום העלייה, החילה בריטניה עקרון של עלייה יהודית שנגזר מנוסחה עמומה שנקבעה [בהצהרת המדיניות שלה משנת 1922](#), על "יכולת הקליטה הכלכלית של המדינה" לקלוט עולים חדשים. הציונים טענו כי אין גבול ליכולת הזו, בעוד ההנהגה הפוליטית הערבית הוסיפה להתעקש על כך שיש לעצור הן את העלייה והן את רכישת הקרקעות, ולשים קץ לרעיון הבית הלאומי היהודי.

בשונה מגלי העלייה הקודמים, העלייה הזו הונעה על ידי כוחות הכלכלה ו**חוק הגבלת ההגירה האמריקני משנת 1924**, שקבע והחיל מכסות על-פי ארץ מוצא. למרות שתנאים כלכליים משור-פרים בפלשתינה הפכו אותה לאטרקטיבית יותר עבור עולים חדשים, היה למשך זמן קצר גידול בהגירה יהודית מפלשתינה בשנת 1927. למרות זאת, למעלה מ-80,000 יהודים עלו לפלשתינה במסגרת העלייה הרביעית.

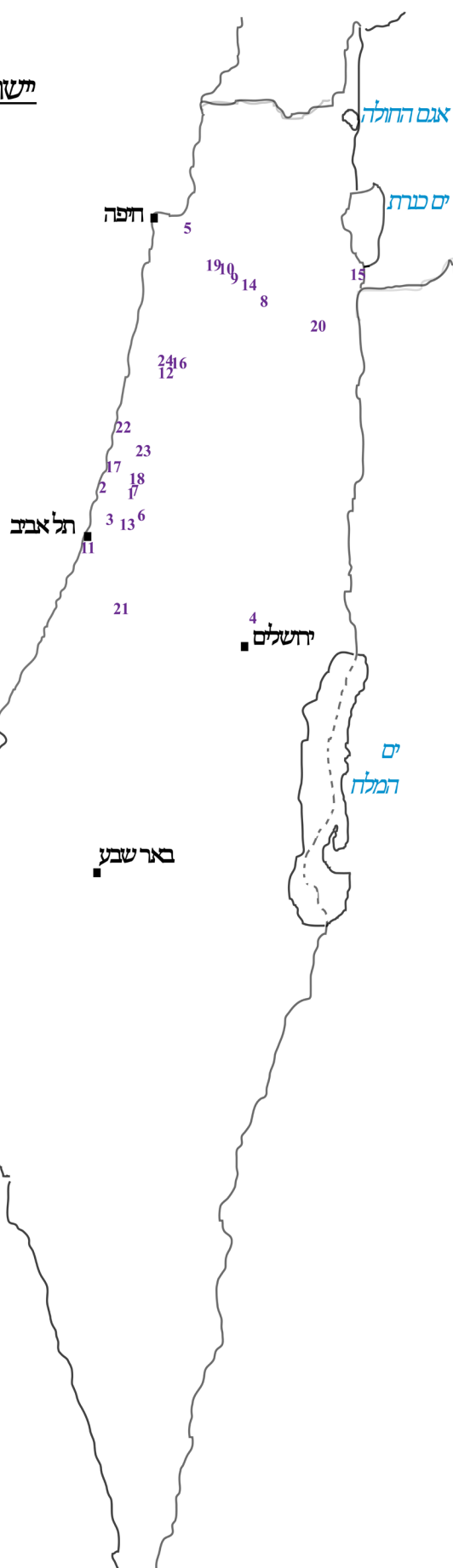
עולים חדשים בני המעמד הבינוני השתקעו בישובים עירוניים והשקיעו בהקמת בתי מלאכה, מפעלים קטנים, מסעדות וחנויות. הם תרמו לפיתוח מישור החוף על-ידי הקמת כפרים חקלאיים עם מטעי הדרים. אלפי אנשים השקיעו את חסכונותיהם ביוזמות החדשות הללו, מעשה שהעיד על מחויבות אישית עמוקה לשאיפות הציוניות.

בשלב מוקדם של תקופה זו הכיר הממשל הבריטי בפלשתינה בכך שהקהילה היהודית יצרה הפ-רדה פוליטית, חברתית וכלכלית מהקהילה הערבית.

"גם אם יכלה [הקהילה היהודית] לסמוך על הממשל בפלשתינה שישמור על הסדר ולא יציב מכשולים מיותרים, בכל שאר הנושאים היה עליה להסתמך רק על המשאבים הפנימיים שלה-עצמה – על ההתלהבות שלה, על הקורבנות שלה, על אנשיה שלה ... בניין הבית הלאומי לא היה עבודתו של שום ממשל; זוהי אינה יצירה מלאכותית של חוקים ומערכת ניהול. זו תוצאה ישירה של האנרגיה ושל היזמות של העם היהודי עצמו." דו"ח הנציב העליון של הממשל בפלשתינה, 1920-1925, כרך 1, קרן אסקו לפלשתינה בע"מ, 1947, עמודים 291-293.

ישובי העלייה הרביעית 1924 – 1929

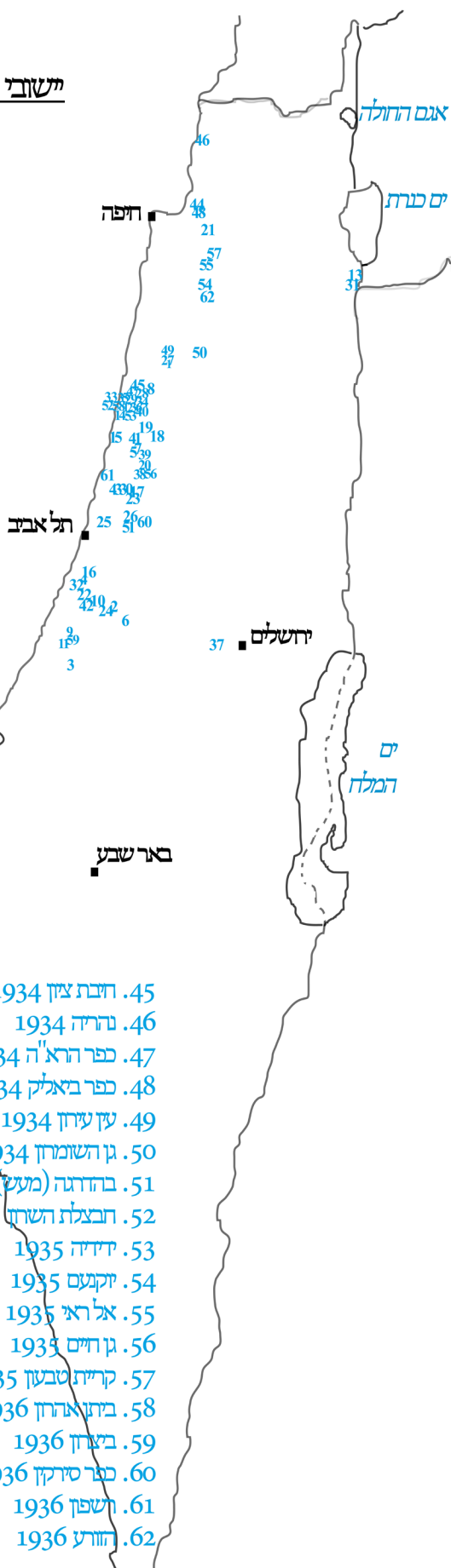
1. מסיאל (מאחור יתר התמונה עם הוד השחן) 1924
2. הרצליה 1924
3. בני ברק 1924
4. נוה יעקב 1924
5. כפר חסידים 1924
6. גבעת השלושה 1925
7. רמתיים (מאחור יתר התמונה עם הוד השחן) 1925
8. עפולה 1925
9. רמת חד 1926
10. בית שעים 1926
11. בתים 1926
12. כרסר (מחדש) 1926
13. כפר גנים 1926
14. שרד 1926
15. בית זרע 1927
16. עין שמר 1927
17. שפיים 1927
18. כפר חד (מאחור יתר התמונה עם הוד השחן) 1927
19. שדה יעקב 1927
20. בית השיטה 1928
21. גי חד 1928
22. נתניה 1929
23. תל מנד 1929
24. פרס חנה 1929

יישובי השלב הראשון של העלייה החמישית

1929 – 1936

1. פרדס חנה 1929
2. נען 1930
3. באר טוביה 1930
4. בית חן 1929
5. חוות 1930
6. חולדה 1930
7. עין ורד 1930
8. עין החורש 1931
9. קבוצת יבנה 1931
10. כפר מרמורק 1931
11. גן יבנה 1931
12. מעבחת 1932
13. אפיקים 1932
14. אביחיל 1932
15. אבן יהודה 1932
16. נטעים 1932
17. גניעם 1932
18. כפר יעבץ 1932
19. כפר יונה 1932
20. רמת הכובש 1932
21. רמת יוחנן 1932
22. טירת שלום 1932
23. ירקונה 1932
24. כפר בל"ו 1932
25. כפר או"ר 1932
26. כפר אברהם 1932
27. משמחת 1933
28. גבעת חיים 1933
29. אלשיב 1933
30. רמות השבים 1933
31. אשדות יעקב 1933
32. בית עובד 1933
33. בית יאיר 1933
34. חוגלה 1933
35. כפר ויתקן 1933
36. משמר השחן 1933
37. מוצא עילית 1933
38. צופית 1933
39. כפר הים 1933
40. כפר חיים 1933
41. קדימה 1933
42. גבתון 1933
43. גבעת חן 1933
44. קריית ביאליק 1934
45. חבתי ציון 1934
46. נהריה 1934
47. כפר הרא"ה 1934
48. כפר ביאליק 1934
49. עין עזון 1934
50. גן השומרון 1934
51. בהדרה (מעין) 1935
52. חבצלת השחן 1935
53. יידיה 1935
54. יוקנעם 1935
55. אל ראי 1935
56. גן חיים 1935
57. קריית טבעון 1935
58. ביתן אהרן 1936
59. ביצרון 1936
60. כפר סידקן 1936
61. חשפן 1936
62. חזרע 1936

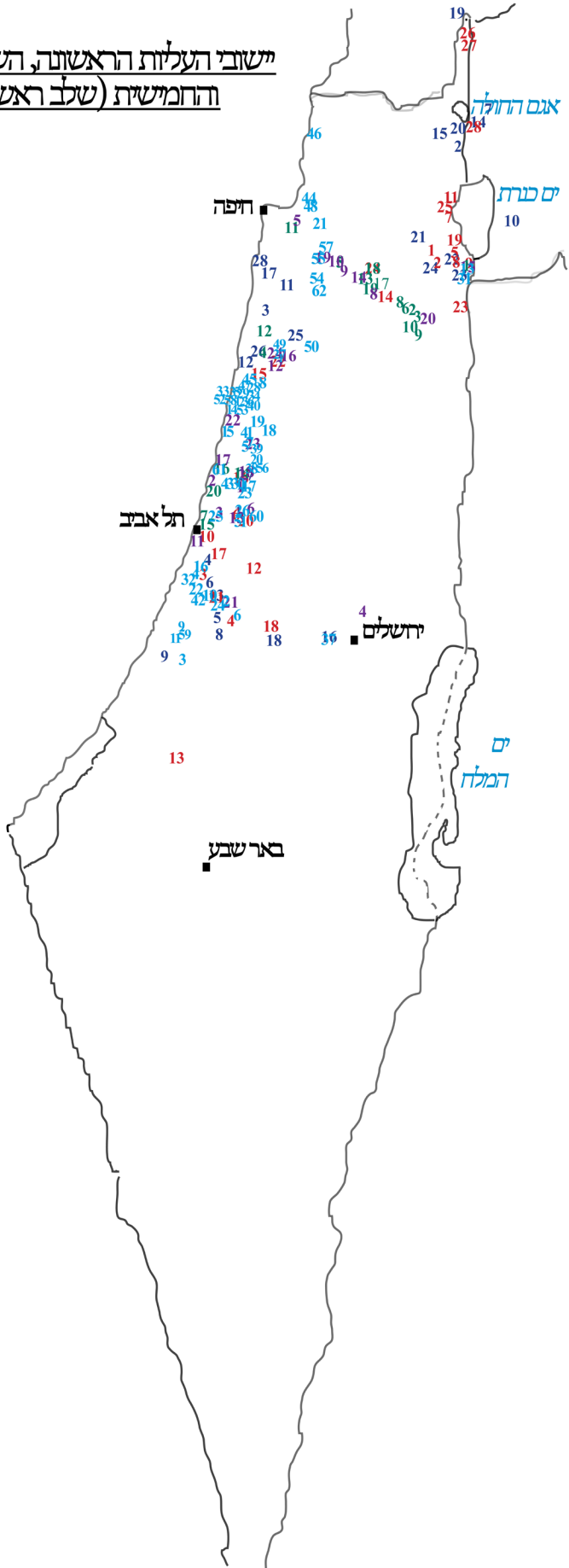
עלייה חמישית, שלב ראשון (1929-1936)

המניע לעלייה זו היה מחויבות הולכת וגוברת לרעיון הציונות בקרב יהודי אירופה, ועליית האנטישמיות והנאציזם בגרמניה, אליהם נוסף הקושי להגר לארצות-הברית ולקנדה. כ-250,000 יהודים עלו לפלשתינה וכ-80,000 אקר אדמות נרכשו. במהלך שבע השנים הללו חלה העלייה הדמוגרפית והגיאוגרפית היהודית הגדולה ביותר של תקופת המנדט. מראשית שנת 1932 ואילך העבירה העיתונות הערבית ביקורת נוקבת על מנהיגים פלסטיניים, בעלי קרקעות קטנות וסוחרי קרקעות אשר לקחו חלק במכירת קרקעות ליהודים.

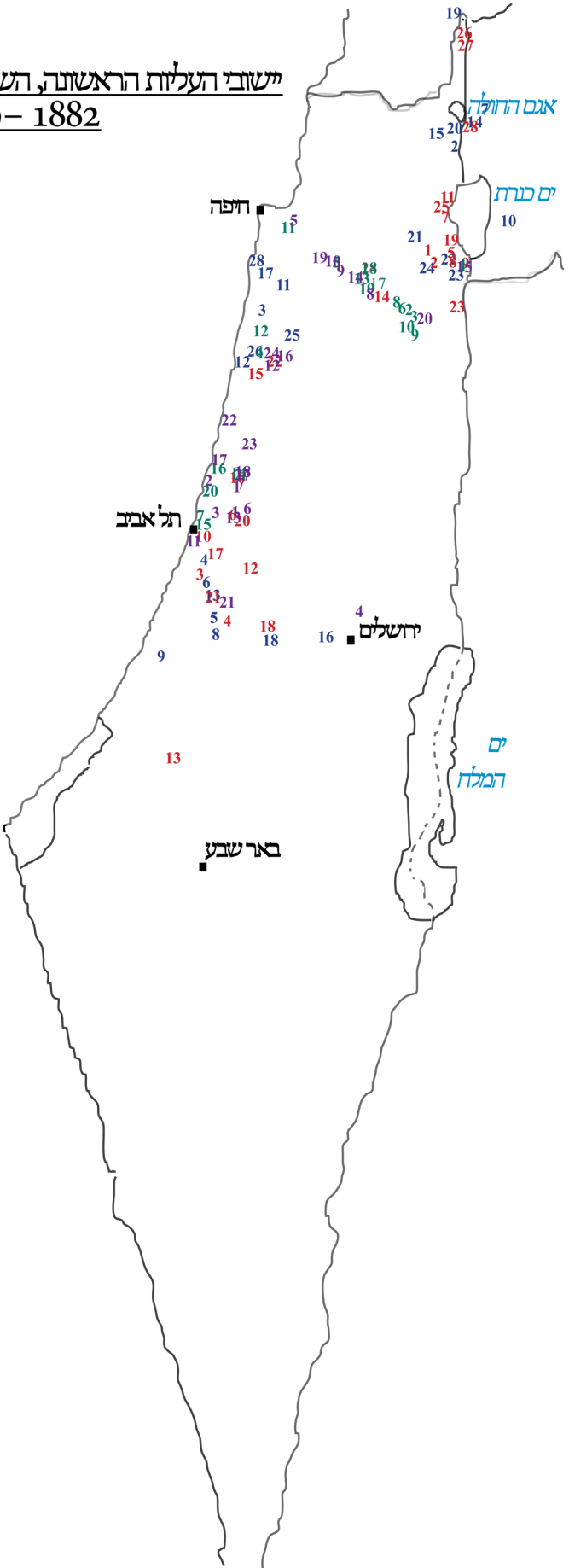
למעלה מרבע מהעולים הגיעו מגרמניה ומאוסטריה. הם הביאו עמם הון רב, אשר תרם לצמיחה הכלכלית במגזר היהודי, להרחבת הסחר, התעשייה והחקלאות. מרבית העולים הללו השתקעו באזורים עירוניים ותרמו משמעותית לתחומי העסקים, רפואה, חינוך, ספרות ומוזיקה. חמישית מעלייה זו השתקעה בקיבוצים ובמושבים.

נערכו הערכות זהירות לגבי אילו אדמות יש לרכוש לצורך הקמת יישובים כפריים שבהם התושבים יוכלו לקיים את עצמם עם הכנסות שיותרו מסחר בשוק העולמי ומרווחים מסחריים שייעשו בו. ההצעות שהוצעו לקונים היהודים עלו על יכולתם לרכוש אדמות.

יישובי העליות הראשונה, השנייה, השלישית, הרביעית
והחמישית (שלב ראשון) 1882–1936

יישובי העליות הראשונה, השנייה, השלישית והרביעית
1882–1929

תכנית החלוקה של פלשתינה מ-1937

דוח הוועדה המלכותית הבריטית

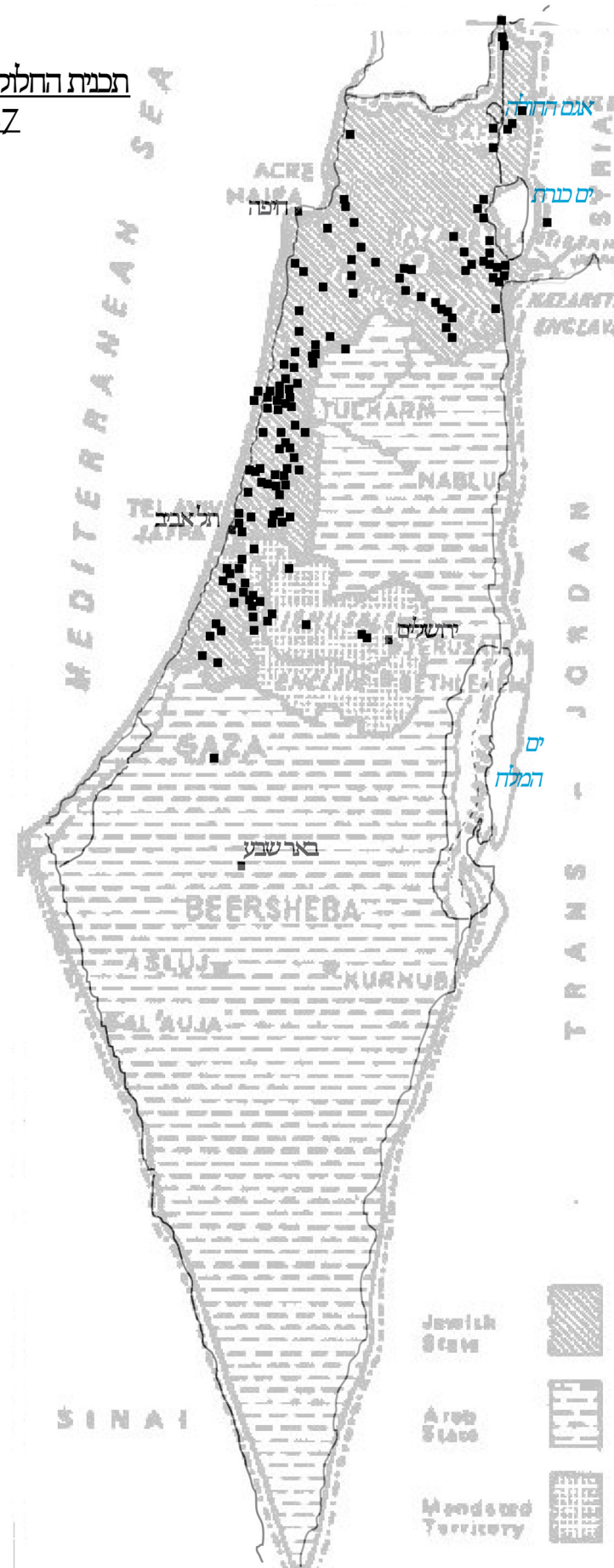
הוועדה המלכותית בנושא פלשתינה משנת 1937, בראשות הלורד רוברט פיל, כונסה על-מנת להציע יוזמת מדיניות בריטית חדשה במהלך פרעות הערבים בפלשתינה. ההמלצות העיקריות של הוועדה כללו:

- יש לסיים את המנדט, בסופו של דבר;
- על הבריטים לשלוט במסדרון לירושלים מאזור החוף דרומית ליפו;
- יש לחלק את הארץ לשתי מדינות – יהודית וערבית;
- הוצעה העברה של קרקעות ושל אוכלוסיות.

בגלל חוסר התאום הברור של שתי הקהילות, ובשל רצונה של בריטניה לסיים את האלימות החר-זרת ונשנית בין הקהילות, הגיעה הוועדה למסקנה זו: "... אין אפשרות לפתור את בעיית פלשתינה תחת המנדט הקיים (או אפילו במסגרת תכנית של חלוקה למחוזות), דוח ועדת פיל ממליץ על סיום המנדט הנוכחי על בסיס חלוקה וקידום תכנית שתיראה בעיני הצדדים כמעשית, מכובדת וצודקת".

מהמפה שמופיעה בעמוד הצמוד ניתן לראות בבירור שהמתווה שהוצע למדינה היהודית שיקף היטב את האזור בו התקיימה התיישבות יהודית חדשה במשך מחצית המאה הקודמת. מוסדות יהודיים רשמיים ביקשו ליישם את הגישה שתוארה במסמך "החשיבות הפוליטית של רכישת קרקעות" במה שנחשב כמדינה יהודית עתידית אפשרית.

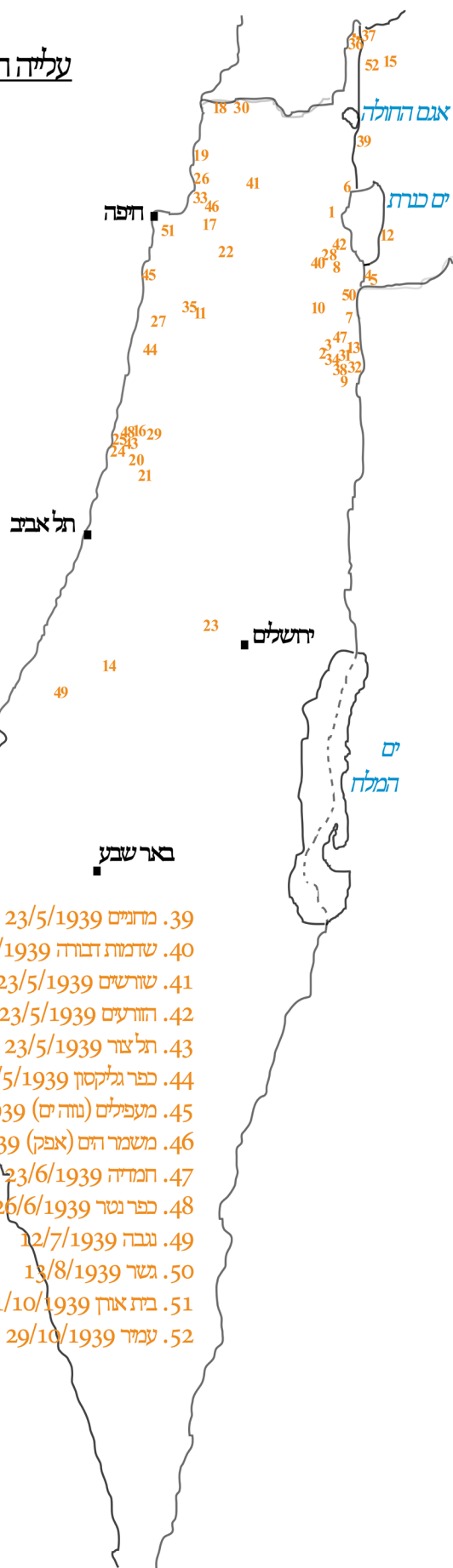
התוכנית לחלוקת פלשתינה לשתי מדינות – ערבית ויהודית – עם איחוד כלכלי ביניהן לא יצאה אל הפועל ממספר סיבות. ראשית, בריטניה האמינה שמדינה ערבית לא תהיה בת-קיימא מבחינה כלכלית. שנית, יישום תכנית שתי-מדינות היה מגביר ככל הנראה את הלחץ הפוליטי על בריטניה לסיים את נוכחותה האסטרטגית בפלשתינה. בסוף שנות השלושים של המאה ה-19 היה נמל חיפה חשוב במיוחד; דרך צינור הנפט החדש ממוסול, סיפקה עיראק נפט שהיה חיוני עבור כלי השייט הבריטיים. שלישית, בריטניה החליטה להיענות לכעסם של מנהיגים ערבים במזרח-התיכון שהתנגדו באופן נחרץ להקמת מדינה יהודית.

עלייה חמישית, שלב שני יישובי חומה ומגדל

1936 – 1939

1. כפר ח'טים (מחדש) 7/12/1936
2. תל עמל (מרחד) 10/12/1936
3. שדה נחום 5/1/1937
4. שער הגליל 31/1/1937
5. מסדה 31/1/1937
6. ג'טסר 25/2/1937
7. בית יוסף 9/4/1937
8. משמר השלושה 13/4/1937
9. טירת צבי 30/6/1937
10. בני ברית (מולדת) 4/7/1937
11. עין השופט 5/7/1937
12. עין גב 6/7/1937
13. מעוז חיים 6/7/1937
14. כפר מעוז 27/7/1937
15. כפר סאלד 15/8/1937
16. צד משה 13/9/1937
17. אושה 7/11/1937
18. חמדה 21/3/1938
19. שבי ציון 13/4/1938
20. שדה דבורה 17/5/1938
21. רמת הדר 26/5/1938
22. אלונים 26/6/1938
23. מעלה החומשה 17/7/1938
24. תל יצחק 25/7/1938
25. בית יהושע 17/8/1938
26. עין המפרץ 25/8/1938
27. מעין צבי 30/8/1938
28. שוחה 16/11/1938
29. גולנים 17/11/1938
30. אילון 24/11/1938
31. נוה איתן 25/11/1938
32. כפר ח'פץ 25/11/1938
33. כפר מסריק 29/11/1938
34. מסילות 22/12/1938
35. תלזה 2/5/1939
36. דפנה 3/5/1939
37. דן 4/5/1939
38. שדה אליהו 8/5/1939
39. מוזנים 23/5/1939
40. שדמות דבורה 23/5/1939
41. שורשים 23/5/1939
42. חורעים 23/5/1939
43. תל צור 23/5/1939
44. כפר גליקסון 23/5/1939
45. מעפלים (נוה ים) 23/5/1939
46. משמר ח'ם (אפק) 28/5/1939
47. חמדיה 23/6/1939
48. כפר נטר 26/6/1939
49. נובה 12/7/1939
50. גשר 13/8/1939
51. בית און 1/10/1939
52. עמוד 29/10/1939

חומה ומגדל

שלב שני של העלייה החמישית (1936-1939)

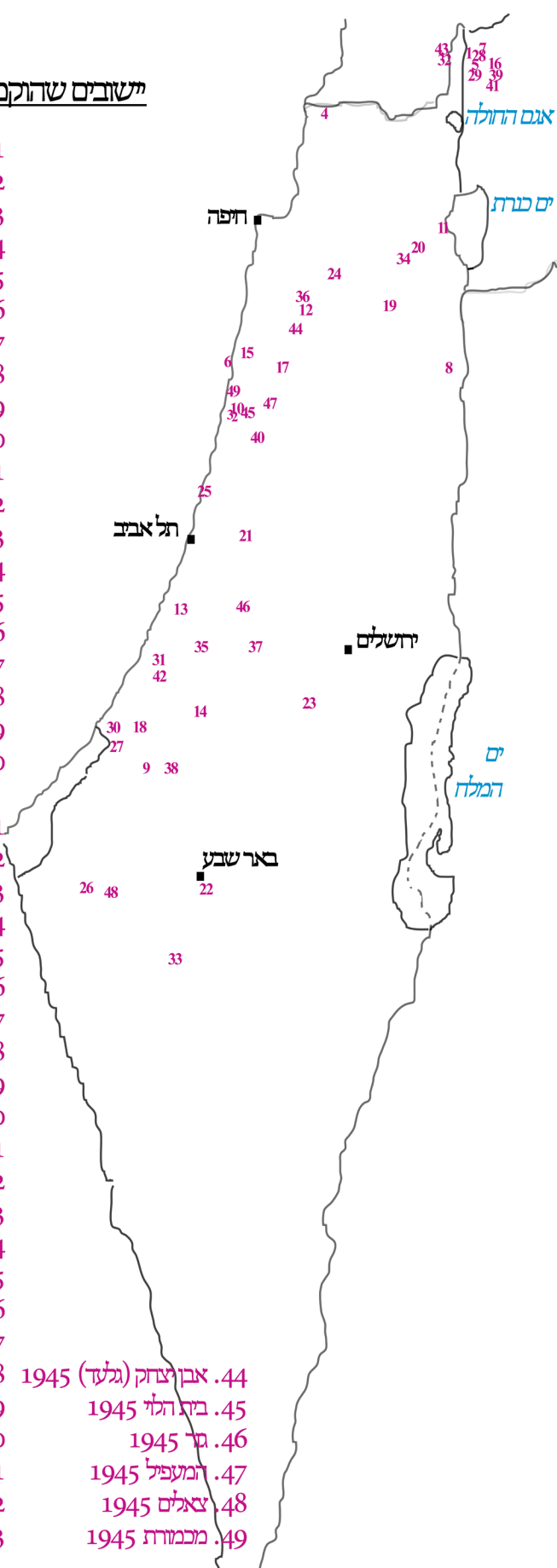
נוכח מתקפות ערביות על יישובים יהודיים ומוסדות בריטיים וחוסר-יציבות פוליטית בסוף שנות השלושים, שיערו ארגונים פוליטיים יהודיים כי הבריטים יחילו בעתיד הקרוב מגבלות על העלייה ועל רכישת הקרקעות. יישובים יהודיים הוקמו במהרה, ו-52 יישובים חקלאיים מבוצרים נבנו בין השנים 1936-1939.

על מנת לחמוק מפיקוח הבריטית, בנו המתישבים בחופזה חומה ומגדל-תצפית בן-לילה. לאחר הקמתם של אלה, היה זה כמעט בלתי-אפשרי עבור הבריטים לפנות את היישובים הללו – שהוקמו כולם על קרקע יהודית – עקב חוק מהתקופה העות'מנית שהיה עדיין תקף ואשר קבע כי השלמת מבנה מהווה בסיס להכרה משפטית.

הגם שיישובים אלה נבנו במטרה ליצור אזורי-הגנה רצופים על אדמות שהיו כבר בבעלות יהודית על-מנת להדוף מתקפות ערביות, חלקם מוקמו באופן אסטרטגי לצורך קידום שליטה גיאוגרפית באזורי מפתח. 17 יישובים הוקמו סביב בית-שאן, מעט דרומית לכנרת, שם זרם נהר הירדן ליישובים חקלאיים סמוכים. פרט למתן הגנה פיזית ומענה על צרכים כלכליים, מקבלי ההחלטות היהודיים בקרן הקיימת לישראל ובסוכנות היהודית קבעו כי מיקום אסטרטגי בעל-ערך יקדם את מטרות הציונות על-ידי תיחום גבולה של המדינה היהודית העתידית, או בכך שהוא יאפשר סחר באדמות עם אנשי ממשל בריטים כנגד אדמות מהמדינה הערבית שתקום. להצעת החלוקה לשתי מדינות של ועדת פיל הייתה השפעה ישירה על החלטותיהם של הציונים בנושא סדרי העדיפויות של רכישת קרקעות ומיקום היישובים. בספטמבר 1938 [מנהיגים ערבים שהתכנסו בדמשק](#) הודו כי חלקים של פלשתינה 'כבר אבדו לידי היהודים'.

יישובים שהוקמו בשנים 1940 – 1945

1. בית הלל 1940
2. בית יצחק 1940
3. ג' חפר 1940
4. מצבה 1940
5. שדה נחמה 1940
6. שדות ים 1940
7. שאר ישוב 1940
8. אבקה 1941
9. חזית 1941
10. בית יצחק 1941
11. פוריה 1941
12. רמת השופט 1941
13. יצה 1941
14. גת 1942
15. בני חדר 1942
16. כפר סאלי 1942
17. מענית 1942
18. גבעים 1942
19. רמת צבי 1942
20. מצפה הגליל (שדה אילן) 1942
21. באר שבע 1943
22. בית אשל 1943
23. עצמן 1943
24. בית יוד 1943
25. גללים 1943
26. גבולות 1943
27. מירעם 1943
28. הגשרים 1943
29. כפר בלום 1943
30. יד מנחם 1943
31. נצנים 1943
32. מנרה 1943
33. תל צופים/נצנים 1943
34. בית קשת 1944
35. הפז'רים 1944
36. עין העמק 1944
37. כפר אוריה 1944
38. רחומה 1944
39. שמו 1944
40. גללים 1945
41. לוחות הבשן 1945
42. משואות יצחק 1945
43. משגב עם 1945
44. אבן יצחק (גלעד) 1945
45. בית הלל 1945
46. ג'ר 1945
47. רמת צבי 1945
48. גללים 1945
49. מכמורת 1945

מלחמת העולם השנייה (1940-1945)

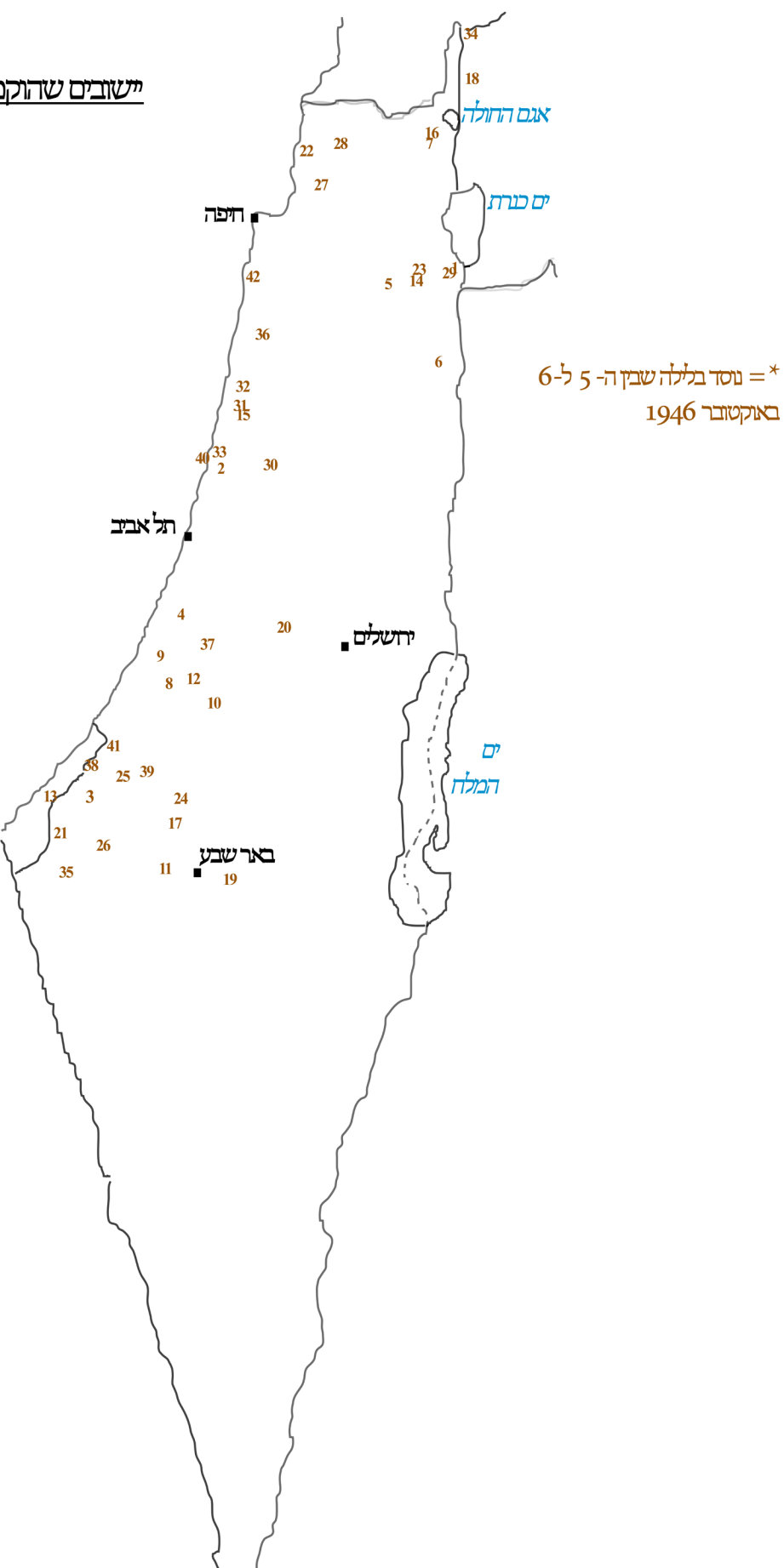
בדיכוי הפרעות האזרחיות בפלשתינה במהלך המרד הערבי נגד הנוכחות היהודית והשלטון הבריטי, הפעיל הממשל בפלשתינה כוח עז נגד המפגינים והמחבלים. מתוך הבנה כי חלוקת פלשתינה למדינה יהודית ומדינה ערבית אינה פשרה מעשית, נסוגה בריטניה מרעיון החלוקה והחילה על הציונים מגבלות קשות בנושאי העלייה ורכישת הקרקעות, בתקווה לרסן בכך את האיבה הערבית שנגרמה על ידי שני המאפיינים המרכזיים הללו בבניית הלאום היהודי. לשלוש השנים הללו, שהתאפיינו בפרצי אלימות, הייתה השפעה משולשת: [הכלכלה הכפרית הערבית בפלשתינה סבלה קשות](#), דבר שהעצים את עוניים של חלקים גדולים באוכלוסייה הכפרית; יכולתה של הקהילה היהודית לרכוש אדמות ולעלות לפלשתינה חוסלה, למעשה, על ידי [הספר הלבן של 1939](#) שהציג מדיניות של גדיעת הבית הלאומי היהודי, ובכך עצר את ההבטחה שבהצהרת בלפור; ועקב ענני המלחמה באירופה, וכעסן של בעלות-בריתה הערביות של בריטניה במדינות הסמוכות על המדיניות הבריטית הקודמת כלפי הבית הלאומי היהודי, החליטה ממשלת הוד-מלכותו להישאר בפלשתינה מטעמים אסטרטגיים.

הספר הלבן הגביל את העלייה היהודית ל-75,000 יהודים על-פני תקופה של חמש שנים, שלאחריה תיאסר לחלוטין עלייה יהודית אלא אם ניתן יהיה להגיע להסדר עם הערבים, דבר שלא היה סביר. כמו כן הוא העניק לרשויות המנדט את הכוח להגביל ולאסור מכירת קרקעות ליהודים. קצב העלייה היהודית לפלשתינה הואט מאוד, למרות שנמשכה הגירה בלתי-חוקית. קניית אדמות על ידי יהודים התמעטה, אך לא נעצרה לחלוטין; למעשה, המוכרים הערבים והקונים היהודים המשיכו בהעברת הקרקעות בקצב משמעותי ובאופן מתוחכם. פרטים על התדירות של העברות אלה ועל השיטות לעקיפת איסורי העברת המקרקעין מופיעים [בדוח הוועדה לחקירת העברת המקרקעין, 1945](#). מקבלי ההחלטות הציוניים הקימו 42 יישובים חדשים על אדמות שכבר נרכשו אך טרם יושבו. מבחינה גאופוליטית, יישובים אלה מילאו אחרים שבהם הייתה כבר התיישבות יהודית משמעותית במישור החוף, באזורי העמק ולאורך דרך תל אביב-ירושלים.

בהצביעו על מטרת-העל של הציונות, התווה דוד בן-גוריון מהסוכנות היהודית בשנת 1942 את הכוונה המפורשת להקים מדינה יהודית, כאשר נשא דברים בניו-יורק בתוכנית שביקשה לגייס יהודים אמריקאים למען המטרה הציונית בעת שקשב רב הופנה לטרגדיה המתעצמת של הרס יהדות אירופה. בן-גוריון אמר "הציונות מספקת מענה קיצוני ומהיר לצורך הגובר של אלפי יהודים עקורים, ובאמצעות עלייה והתיישבות המונית היא מניחה יסודות בטוחים לפלשתינה יהודית, חופשית, המתנהלת באופן עצמאי; אחרת היא חסרת משמעות." – דוד בן-גוריון, [תוכנית בילטמור \(1942\)](#).

יישובים שהוקמו בשנים 1946 – 1947

1. אלומות 1946
2. בצרה 1946
3. באר* 1946
4. במה 1946
5. דברת 1946
6. עין המצב 1946
7. עין זיתים 1946
8. עין צורים 1946
9. אמנים 1946
10. גלאן* 1946
11. חצרים* 1946
12. קדמה* 1946
13. כפר חיים* 1946
14. כפר קיש 1946
15. כפר מנשה 1946
16. מגנים 1946
17. משמר הנגב* 1946
18. נאות מרדכי 1946
19. נבטים* 1946
20. נוה אילן 1946
21. נירים* 1946
22. רגבה 1946
23. שדמות דבורה 1946
24. שובל* 1946
25. תקומה* 1946
26. אורים* 1946
27. יסעור 1946
28. ידעם 1946
29. אלומות 1947
30. איל 1947
31. העוגן 1947
32. חרב לאת 1947
33. כפר בני ציון 1947
34. מעין ברוך 1947
35. מבטחים 1947
36. נחלת זבטינסקי 1947
37. רבדים 1947
38. סעד 1947
39. שדות (מר) עקבא 1947
40. יקום 1947
41. גבים 1947
42. עין כרמל 1947

ההתיישבות בשנים 1946-1947

בין השנים 1945 ל-1948 הוקמו 42 יישובים בפלשתינה עם ריכוז ברור באזור שסביב לבאר-שבע. מאז ראשית שנות הארבעים הדגיש בן-גוריון בישיבות הקרן הקיימת לישראל שלמען הציונות ועתיד המדינה היהודית, הכרחי שתהיה נוכחות יהודית בנגב, שנמצא בין מצרים בסיני לבין ירדן בגבולותיה המזרחיים של פלשתינה. יתר על כן, הוא קידם רכישת קרקעות ליד הנמל הדרומי של אילת כמוצא ימי עתידי. רכישת קרקעות באזורים אלה לא נעשו בכמויות גדולות, אך כוונותיו של בן-גוריון היו ברורות.

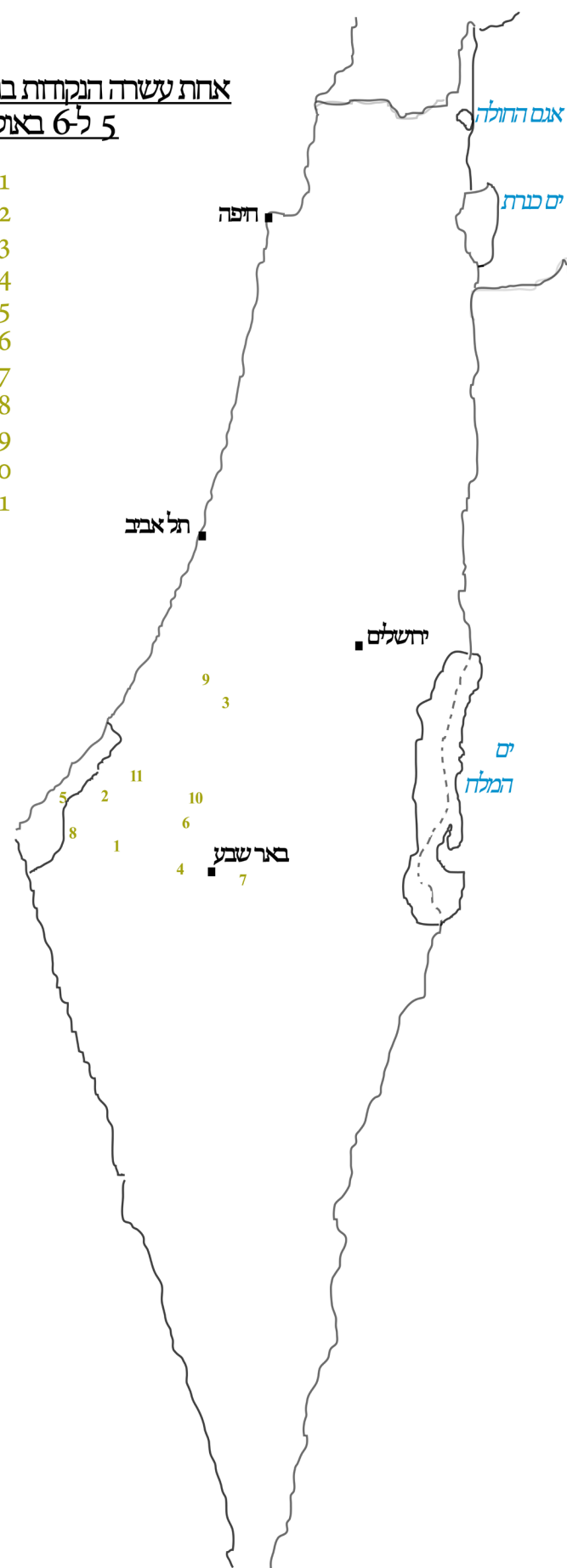
עקב האכיפה הבריטית הנמרצת על המגבלות שהטילו הבריטים על עלייה יהודית, נשללה מרוב היהודים שעזבו את אירופה לאחר מלחמת-העולם השנייה הכניסה לפלשתינה. כ-150,000 יהודים עלו לארץ באופן לא-חוקי דרך הים והיבשה. לאחר שבריטניה מסרה את סוגיית פלשתינה בשנת 1947 לארגון האומות המאוחדות (האו"ם) שזה עתה נוסד, המשיכו שלטונות המנדט בקיום מדיניות הגבלת צמיחת הבית הלאומי היהודי.

בשנת 1945 התחנן משה שרתוק, ממנהיגי הסוכנות היהודית בפלשתינה, בפני הבריטים לאפשר ליותר יהודים לעלות לפלשתינה. הוא אמר, "העם היהודי חייב להשתחרר מההשפלה שבפחד. הוא זכאי לבקש מהעולם לסייע לו בהשגת חירות מפחד ומהשתוקקות".
– משה שרתוק, "שלח את עמי" (1945).

ממשלת בריטניה נותרה איתנה באכיפת המגבלות על העלייה היהודית.

אחת עשרה הנקודות בנגב, שהוקמו בלילה שבין 5 ל-6 באוקטובר 1946

1. אורם
2. באר
3. גלאן
4. חצרים
5. כפר דחם
6. משמר הנגב
7. נבטים
8. נדום
9. קדמה
10. שובל
11. תקומה

11 הנקודות

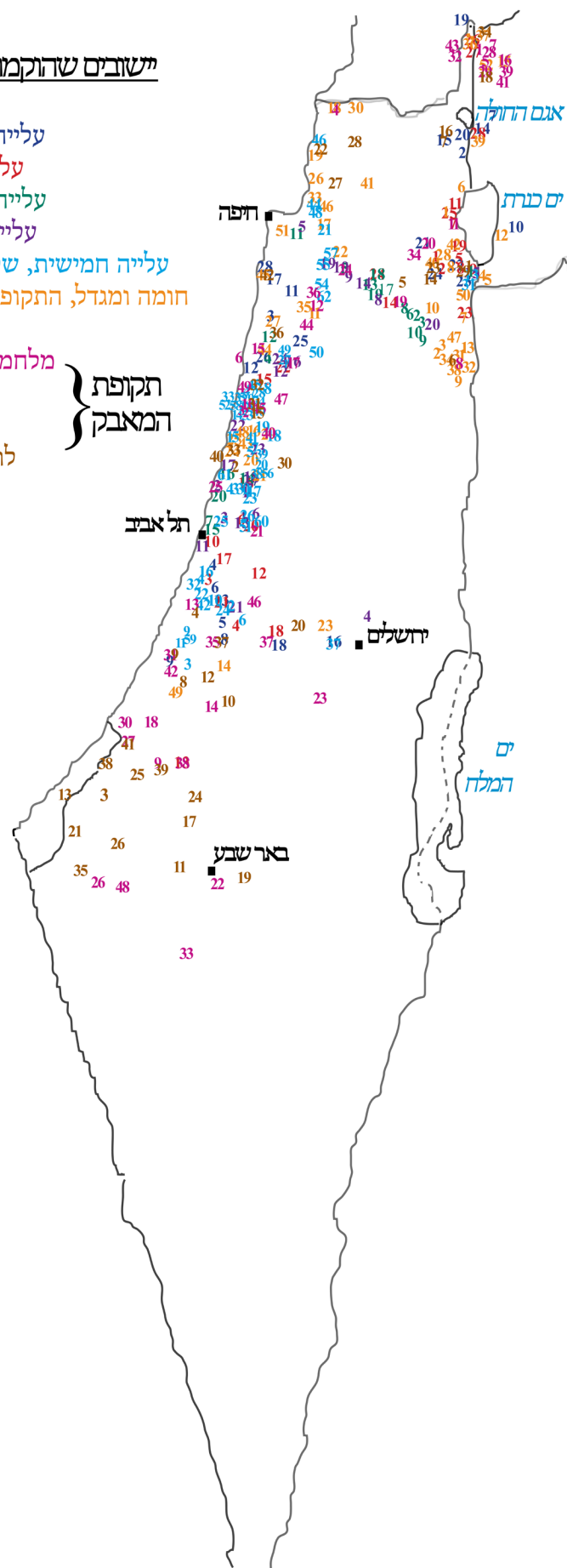
אחד-עשר יישובים הוקמו בנגב הצפוני בלילה שבין ה-5 ל-6 באוקטובר, 1946. מיקומיהם נבחרו באופן אסטרטגי לצורך חיזוק הנוכחות הציונית בנגב באזור שבין באר-שבע לעזה. כמויות קטנות של קרקעות נרכשו באזור עזה.

כל ארגון התיישבות מהיישוב השתתף במבצע וסיפק גרעין של 30 חברים לפחות בכל אחד מן היישובים.

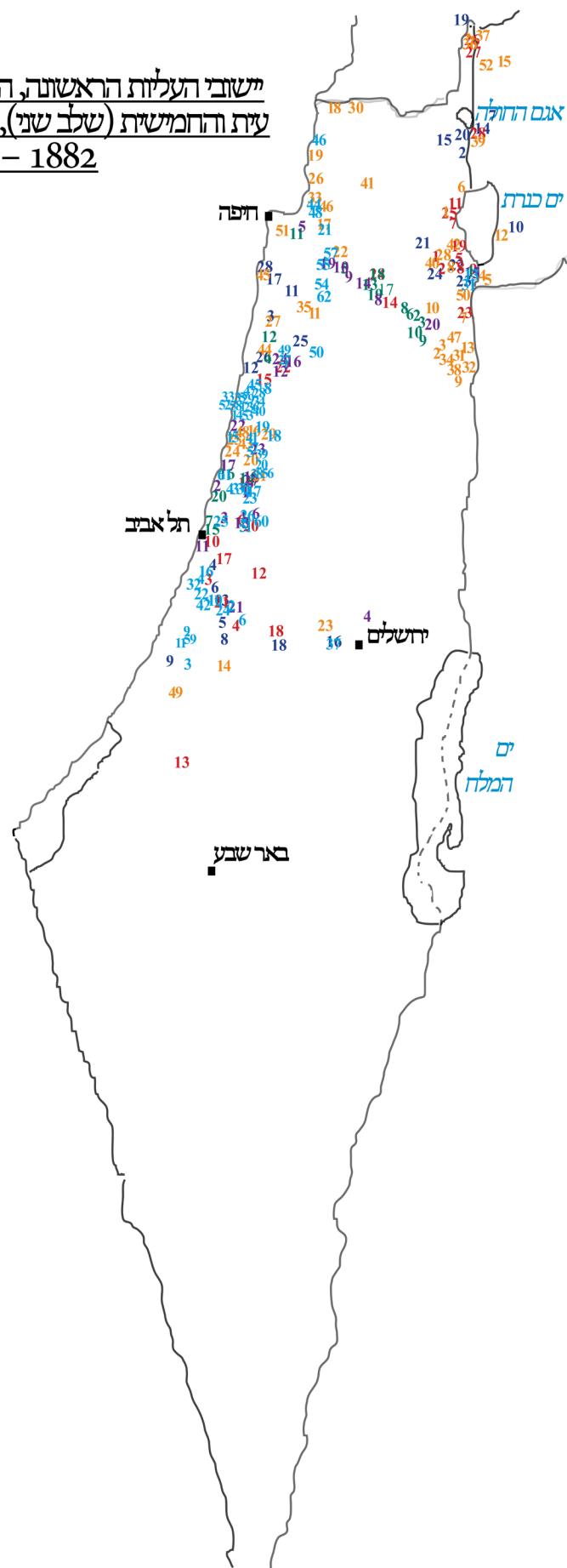
ישובים שהוקמו בשנים 1882 – 1947

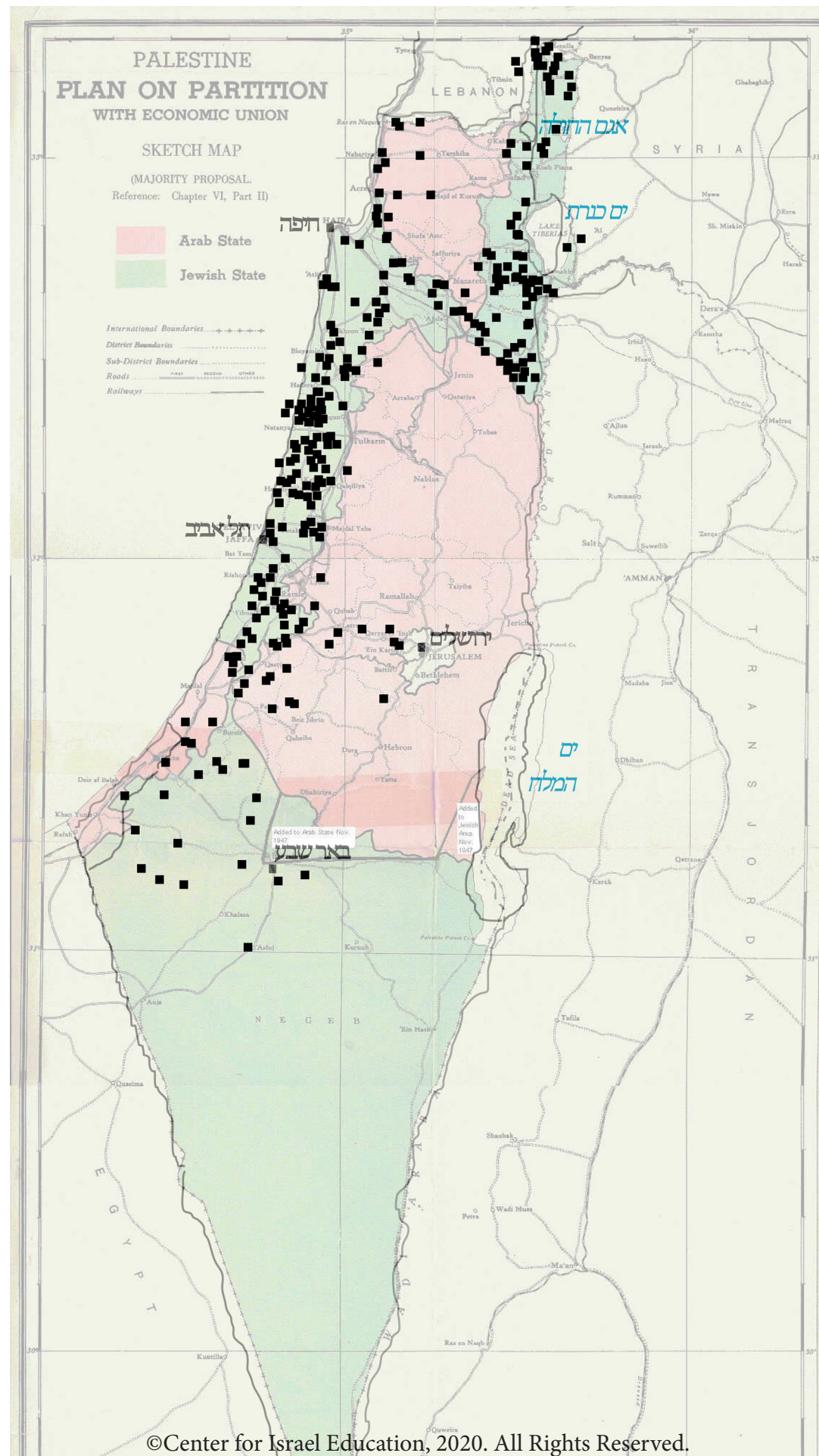
- עלייה ראשונה – 1882-1903
- עלייה שנייה – 1904-1914
- עלייה שלישית – 1919-1923
- עלייה רביעית – 1924-1929
- עלייה חמישית, שלב ראשון – 1929-1936
- חומה ומגדל, התקופה שאחרי – 1936-1939
- ועדת פיל
- מלחמת-העולם – 1940-1945
- השנייה
- התכונות – 1946-1947
- לתכנית החלוקה של האו"ם

תקופת
המאבק

ישובי העליזת הראשונה, השנייה, השלישית, הרביעית והחמישית (שלב שני), כולל ישובי חומה ומגדל 1882 – 1939

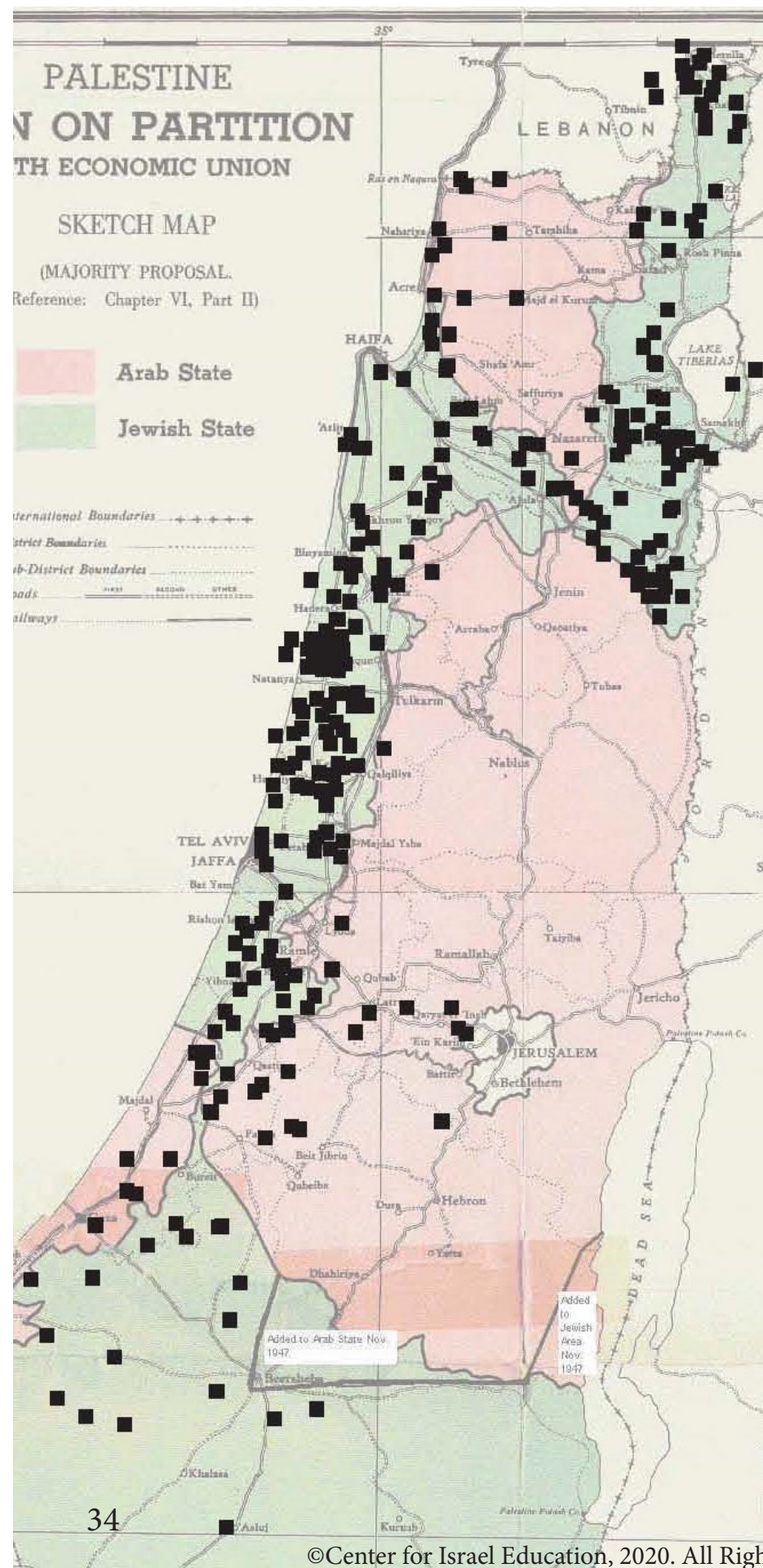

תכנית החלוקה של האו"ם משנת 1947

לאחר שממשלת בריטניה הביאה את סוגיית מעמדה העתידי של פלשתינה להכרעת האו"ם, מינתה העצרת הכללית של האו"ם ועדה מיוחדת לבחינת הנושא. לאחר חקירה ממושכת, המליצו רוב חברי הוועדה על חלוקת הארץ לשתי מדינות – מדינה יהודית ומדינה ערבית, והחלת פיקוח בינלאומי על ירושלים.

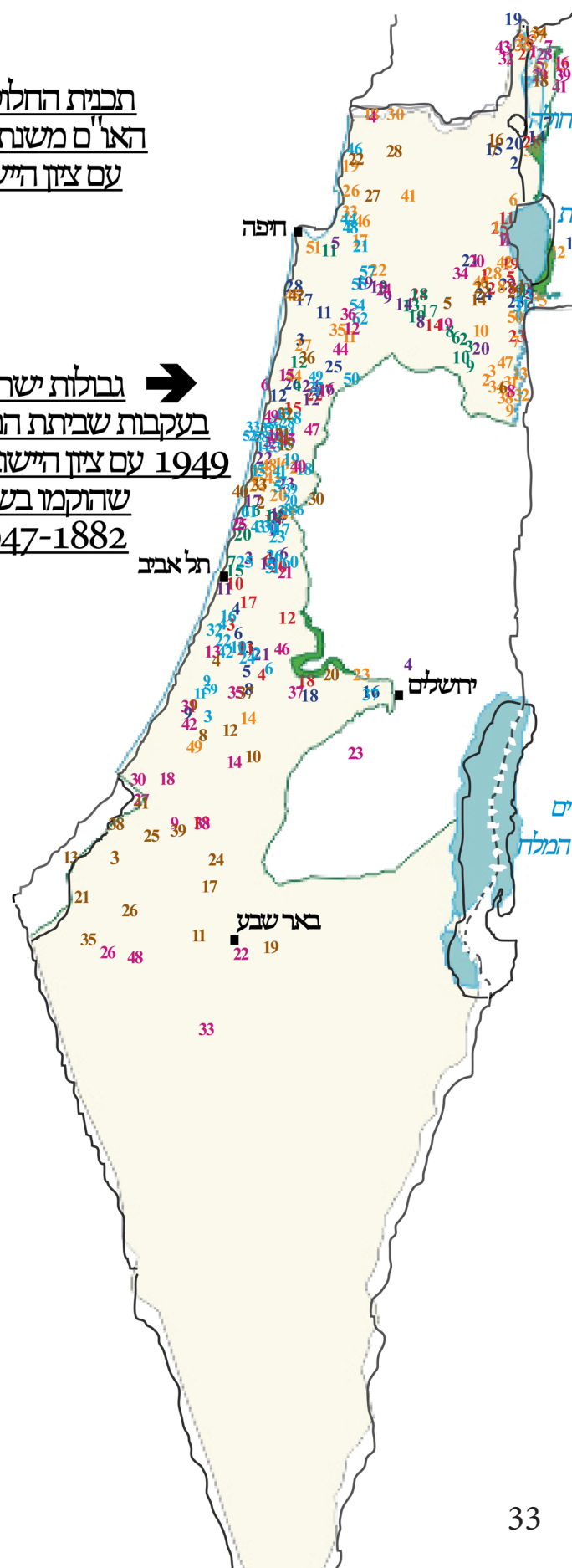
ב-29 (כ"ט) בנובמבר 1947 אימצה העצרת הכללית של האו"ם את [החלטה 181](#) ברוב של 33 מול 13, עם 10 נמנעות. ארצות-הברית ורוסיה תמכו בהחלטה; מדינות ערביות ומוסלמיות התנגדו לחלוקה. הגבולות המוצעים לחלוקה תאמו במידה רבה את קווי המתאר של ריכוזי ההתיישבות היהודית הקיימת. בעיקרו של דבר, עשרות שנים של תכנון אסטרטגי ציוני היו בעלות השפעה מכרעת על קביעת הגבולות שהציע האו"ם לחלוקה.

עבדולרחמן עזאם פאשה, המזכיר הכללי של הליגה הערבית, [דחה כל פשרה](#) עם המנהיגים הציוניים. הוא אמר, "העולם הערבי אינו בהלך רוח של פשרה. אומות לעולם לא נכנעות; הן נלחמות. לא תשיגו דבר בדרכי שלום או פשרה. תוכלו, אולי, להשיג דבר-מה, אבל רק בכוח הנשק. ננסה להביס אתכם. איני בטוח שנצליח, אבל ננסה. הצלחנו לגרש את הצלבנים, אבל מאידך, הפסדנו את ספרד ואת פרס. ייתכן שנאבד את פלשתינה. אבל זה מאוחר מדי לדבר על פתרונות בדרכי שלום".

← תכנית החלוקה של האו"ם משנת 1947 עם ציין היישובים

→ גבולות ישראל בעקבות שביתת הנשק בשנת 1949 עם ציין היישובים היהודיים שהוקמו בשנים 1947-1882

חלוקה לעומת שביתת-נשק (1947-1949)

מתוך השטח הכולל של 26,000 קמ"ר שהיו בשליטת המנדט בפלשתינה, כמחצית נמצאים באזור המדברי מסביב ומדרום לבאר-שבע, היכן שהיו מעט קרקעות שהיו רשומות באופן רשמי. תכנית החלוקה של האו"ם משנת 1947 הקצתה 14,900 קמ"ר למדינה היהודית המיועדת, ו-11,700 קמ"ר למדינה הערבית. בינואר 1948, חודשיים לאחר פרסום תוכנית החלוקה, היו כבר בבעלות יהודית 2,023 קמ"ר, כ-13.6% משטח המדינה שהוצעה להם. עם זאת, היות שכ-12,000 קמ"ר משטח המדינה היהודית המוצעת היו בשטחים הלא-רשומים שמדרום לבאר-שבע, החזיקו היהודים בפועל בכשני-שלישים מן השטחים שהוצעו להם במסגרת תכנית החלוקה. ניתן לראות בבירור כי השטחים שתוארו בתוכנית החלוקה של האו"ם המוצגת בעמוד הסמוך משקפים את טביעת הרגל של ההתיישבות היהודית שהחלה שבעים שנה קודם לכן.

תוכנית החלוקה התקבלה באופן טנטטיבי על-ידי הציונים ונדחתה באופן מוחלט על-ידי הערבים. אלימות בין שתי הקהילות פרצה מיד לאחר ההצבעה. המנהיגים הציוניים הכריזו על עצמאותה של המדינה היהודית ב-15 במאי 1948. מספר מדינות ערב הכריזו מיד מלחמה על המדינה הצעירה, והלחימה נמשכה עד תחילת 1949, אז יצאה ישראל כשידה על העליונה, וגבולותיה התרחבו באופן משמעותי מעבר לאלה של תוכנית החלוקה. באמצע 1949, עת חתמה ישראל הסכמי שביתת-נשק עם יריבותיה, היא שלטה ב-78% משטחי המנדט הבריטי בפלשתינה, כ-20,500 קמ"ר. הרחבה זו ביטאה הגדלה של 38% של השטח שהוקצה למדינה היהודית במסגרת תוכנית החלוקה, ובמקביל – ירידה של 50% מהשטח שיועד למדינה הערבית. בסוף שנת 1948 סופחו השטחים שנותרו מפלשתינה – הגדה המערבית ורצועת עזה – לירדן ולמצרים, בהתאמה. דחיית הערבים את תכנית החלוקה הביאה לאובדן טריטוריאלי משמעותי עבורם, והמלחמה שפרצה בעקבות זאת, תרמה לעזיבה המונית של ערבים את פלשתינה. בסיום המלחמה חתמה ישראל על [הסכמי שביתת נשק](#), ולא על הסכם שלום, עם ארבע שכנותיה – מצרים, ירדן, סוריה ולבנון.